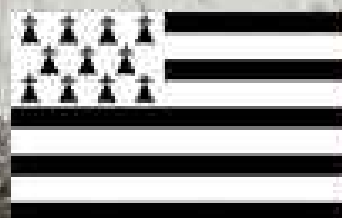

EXPOSITION
RENNES

DU 29 JUIN 2012 AU 6 JANVIER 2013

Reflets de Bretagne

160 ANS DE PHOTOGRAPHIES INÉDITES

Adskedoù eus Breizh

Un hir a istor boutin o deus mirdi Breizh hag ar skeudennoù dre vras : stampoù, liketennoù, tresadennoù a gaver e dastumadoù ar mirdi abaoe bloavezhioù kentañ an XIXvet kantved. Buan a-walc'h ez ay al luc'hskeudennerezh da glokaat an dastumad skeudennoù puilh-se.

E-kerzh ar bloavezhioù 1980-1990 e oa bet meur a ziskouezadeg o lakaat labourioù al luc'hskeudennerien Raphaël Binet, Anne Catherine pe Joseph Piot war wel. Dalc'hmat e vez graet un implij bennak eus an dalc'had luc'hskeudennoù.

Betek-henn ne oa bet diskouezadeg ebet evit ober ur sell war-gil ha kinnig un dibab brasoc'h eus an dastumadoù luc'hskeudennoù : lakaat da ziflukañ un toullad skeudennoù kreñv ha skouerius eus mor ar c'hlichedoù hag ar skeudennoù miret gant ar mirdi eo klaoustre an diskouezadeg-mañ.

Dre an dastumadoù-se ez eo holl skiantoù an den a vo lakaet da vont en-dro : n'eo ket dre ar genedouriezh hepken e tleer tostaat d'al luc'hskeudennerezh.

Adskedoù eus Breizh a vo un deroù evit ober diskouezadegoù all, evit sevel embannadennoù ingal gant an dalc'had luc'hskeudennoù. Digeriñ a ra deoc'h dorioù pourvezioù skeudennoù ma n'eo ket ar rannvro tre evel er skeudenn-spered anezhi a oa ganeoc'h.

Eus al luc'hskeudenner d'ar mirdi : ur vro dirak ar fereneg

E-touez dastumadoù skeudennoù ar mirdi ez a al lodenn vrasañ gant al luc'hskeudennoù : 400 000 a negativoù war blakennoù gwer pe war filmoù, o dije ezhomm eus daou gilometrad estajerennoù ma tlejent bezañ renket penn-ouzh-penn ! 13 000 a luc'hskeudennoù, 80 000 a gartennoù-post.

1851-1930 Deroù al luc'hskeudennoù

Etre kreiz an XIX^{vet} kantved ha deroù ar bloavezhioù 1930 e oa bet akuizitet al luc'hskeudennoù kentañ gant ar mirdi : skeudennoù eus gweledvaoù e oant dreist-holl, e kêr pe war ar maez, pe c'hoazh skeudennoù a daolenne pennoù-bras pe darvoudoù pouezus, evel donedigezh ar prezidant Félix Faure da Vreizh e 1896. Al luc'hskeudennoù-se a ya d'ober diazez an dastumadoù a vremañ. E-pad tost daou-ugent vloaz e chomo morgousket al luc'hskeudennerezh e mirdi Breizh. Ret e vo gortoz fin ar bloavezhioù 1960, gant donedigezh Jean-Yves Veillard, evit ma krogo eil amzervezh al luc'hskeudennerezh.

1970-1990 Amzer an atalieroù

Adalek deroù ar bloavezhioù 1970 e krog ar mirdi d'ober gwir zastumadegoù war an dachenn ha da vont davet luc'hskeudennerien vev pe o diskennidi : ar virourien, o foetañ hentoù Breizh, o deus gallet lakaat en dastumadoù e-leizh a zalc'hadoù eus atalieroù a oa bet oberiant e-pad meur a remziad a-wechoù.

E-kerzh ar bloavezhioù 1970-1980, e-ser akuizitañ dastumadoù kozh, e soursi ivez mirdi Breizh eus al luc'hskeudennerezh a vremañ. Tamm-ha-tamm e saver dalc'hadoù troet war al luc'hskeudennerezh *denelour*, a gejj kaerder ar stummoù ha ar c'hoant da gelaouiñ. Ar re-se a ya d'ober ar vemor da welet a-benn warc'hoazh.

1990-2012 Distro d'an diazezoù

E penn kentañ ar bloavezhioù 1990 ne gaver ket nemeur a zalc'hadoù en atalieroù ken, ha brazik eo ar c'hementad a skeudennoù bet dastumet e-pad tost ugent vloaz. Kroget e vo d'ober ur seurt distro d'an diazezoù, davit skeudennoù koshoc'h (1850-1890), kempred gant al luc'hskeudennoù akuizitet da gentañ gant ar mirdi.

Un danvez eus ar c'hentañ eo bet Breizh evit al luc'hskeudennerien kement hag evit al livourien : skeudennoù eus ar bloavezhioù 1850-1870, sinet gant luc'hskeudennerien brudet-kaer en deiz hiziv, evel Jules Duclos, Edouard Baldus pe Gustave Le Gray, a gaver e dastumadoù ar mirdi.

Mirout...

Ar mirerezh dizarbenn, iskisat troienn ! Gant ar gerioù amsklaer-se e ranker kompren « ober pep tra evit mirout n'afe an dastumadoù da fall ». Bresk ken-ha-ken eo an dastumadoù luc'hskeudennoù, kizidik int ouzh ar gouloù, an aer, ar wrez, ar glebor, ar faktorioù biologel e-tailh da nozout dezho (foue, bakteri, amprevaned). Ouzhpenn-se e c'hallont bezañ diheiet pa vezont dornataet dievezh gant an dud a-hed an amzer. N'eo ket dav mirout ar skeudennoù tennet war baper evel ma reer gant an negativoù.

Ret eo dornata an traoù-se gant manegoù kotoñs, hag evit diboultrennañ an negativoù gant gelatin-bromidenn arc'hant e reer gant ur broust dous da dennañ ar poultrennoù hag an tammoùigoù loustoni.

Produioù distabil zo, evel an nitratoù hag an aketat keluloz, a rank bezañ dispartiet diouzh an negativoù all. Evit klenkañ anezho, hervez doareoù al luc'hskeudennerzh, e vo klasket ar stabilded ha dafar neptu a-fet ar gimiezh : seierigoù paper neptu (pH 7) ha padus, pe seierigoù treuzwelus e poliester a ranker implijout ; da zisteurel eo ar paper kraft, ar paper crystal, ha dreist-holl ar seierigoù a zo PVK enno.

Frizenn gronologel, ar bloavezhioù pennañ

- **Ar gambr deñval**, eus ar XVIvet kantved betek penn kentañ an XIXvet kantved

- **An teknikoù dre zuañ war-eeun** : - an dagerreotip 1839-1865
- an ambrotip hag ar ferrotip 1852 betek fin an XIXvet kantved

- **An teknikoù gant negativ** : - kalotip, negativ paper (1841-1860)
- plakennoù gant kollodion (1847-1860)
- plakennoù gant albumin (1847-1860)
- plakennoù arc'hantek (gelatin-bromidenn arc'hant) (1878-1940)
- filmoù gwevn arc'hantek (adalek 1899 betek hiziv an deiz)
- filmoù gwevn arc'hantek e liv

- **An amprouennoù pozitivel** :- paper sall (1840-1860)
- paper albuminet (1850-1890)
- paper gant gelatin-bromidenn arc'hant (adalek 1880 betek hiziv an deiz)

- **An teknikoù e liv** : - tennañ dre c'hlaou (1860-1890)
- aotokrom 1903
- filmoù gwevn arc'hantek e liv (adalek 1931 betek hiziv an deiz)

Eus an Daguérotipe d'an niverel : Istor al luc'hskeudennerezh

Un afer a gizidigezh eo al luc'hskeudennerezh : er penn kentañ, kizidigezh an halioù arc'hant ouzh ar gouloù, ha kizidigezh al luc'hskeudennerien ouzh ar patrom a zo dirak o daoulagad hag ouzh o faltazi. Dre gejañ ur gambr zu ha doareoù kimiek ez eus bet graet kammedoù war-raok lerc'h-ouzh-lerc'h gant al luc'hskeudennerien ijinourien gentañ. Da gentañ e oa bet ret kavout penaos kaout ur skeudenn war ur skor ent mekanikel (1815), goude-se e oa bet ret kavout penaos lakaat ar skeudenn-se da badout (1835), ha neuze kavout un doare d'ober meur a skouerenn anezhi, da lavaret eo ijinañ an negativoù (1840). Da c'houde e oa bet ret gwellaat an doareoù-ober, eeunaat ha reizhañ anezho, ha dont a-benn da c'hreantelaat ar produiñ binvioù, filmoù ha paper.

Bep 20-25 bloaz pe dost, ez a war-raok a-zevri al luc'hskeudennerezh war an dachenn deknikel rik : pep kammed war-raok a verk ur wellaenn evit eeunaat an traoù, gant ul levezon war bleustr al luc'hskeudennerezh. N'eo ket tamm ebet ar memes tra dougen ur gambr zu 15 kg pe ur benveg niverel un nebeud grammoù ennañ : eus ar c'hlik ken aes ha tra e 2012 betek ar c'heit a oa ezhom evit ober ur poltred e 1839, ken hir ma oa ret harpañ penn ha korf an den, nag al luc'hskeudennourien nag ar patromoù luc'hskeudennet n'int tre ar memes re.

Deroù al luc'hskeudennerezh

Abaoe ar XIVvet kantved da nebeutañ ez anavezzer ar gambr zu pe *camera obscura*. C'hoarvezout a ra eus ur voest divoull, hag a zo damsklaer un tal anezhi tra m'eo toull et an tal enep, teñval a-hend-all, gant un toullig anvet *stenope*. Ar skeudenn eus an diavaez en em stumm a-dreuz an toull, nemet e teu war wel war an tu gin. E-kerzh ar XVIIvet kantved e vo lakaet ur ferenn e-lec'h an toull evit gwellaat kalite ar skeudenn ; gant ur melezour ouzhpenn, e c'hallor adlakaat ar skeudenn war an tu mat hag implijout ar gambr zu da venveg tresañ.

An doareoù-ober dre zuañ war-eeun

E miz Genver 1839 e voe kinniget da Akademiezh ar skiantoù e Pariz un doare-ober penn-araok evit produiñ skeudennoù gant ur mekanik : an dagerreotip (1839-1865).

Ur skeudenn hepken a veze graet e-giz-se, met spis-kenañ e oa ; berzh bras a voe graet en Europa a-bezh gant an doare-ober-se, met nebeut a dra e-skoaz an doare dispar ma voe degemeret er Stadoù-Unanet, ma paotas ken-ha-ken an atalieroù dagerreotiperien. An dagerreotip a zigoras hent ar poltredoù da renkadoù sokial nevez hag a reas helebini gant al livadurioùigoù.

Daou zoare-ober marc'hadmatoc'h eo an ambrotip (1854-1880) hag ar ferrotip (1852-1930). An eil a rae gant ur skor gwer, egile gant ur skor houarn, hag implijet e vezent evit ar poltredoù dreist-holl : ur skeudenn hepken a zeue ganto c'hoazh, anezhi un negativ lakaet war ur foñs teñval hag a veze gwelet evel ur skeudenn bozitivek.

An doareoù-ober a ra gant negativoù

Ur si bras a oa gant al luc'hskeudennoù kentañ : ne c'halled ket ober meur a skouerenn anezho. Strivañ o deus graet an ijinourien, ar gimourien hag al luc'hskeudennerien da lakaat un doare-ober en e reizh evit gallout ober meur a skouerenn eus ar memes skeudenn : krouet e oa an negativoù. Ar re gentañ a vo negativoù war baper gant ar c'halotip (1841-1860). Goude-se e talvezo ar gwer da skor evit an negativoù dre gollodion (1847-1860) hag an negativoù dre c'helatin-bromidenn arc'hant (1878-1940). Gant an doare-ober diwezhañ-se, didorroc'h da implijout, e vo aeset o labour d'ar luc'hskeudennerien a-vicher ha digoret ivez hent al luc'hskeudenniñ d'an amatourien. E fin ar bloavezhioù 1880 e vo produet filmoù plastik dre c'helatin-bromidenn arc'hant e-ser kenderc'hel da fardañ plakennoù gwer.

Gant an negativoù e vo gallet ober meur a skouerenn eus ar memes skeudenn : evit an tennañ, graet peurliesañ war baper lakaet kizidik ouzh

ar gouloù da gentañ, e rank bezañ stok-ha-stok ar skor hag an negativ. Ar paper gant halioù (1840-1860) e vo an doare-ober kentañ da dennañ luc'hskeudennoù. Buan-buan war e lerc'h e vo ar paper gant albumin (1850-1890) a chomo en implij betek ma vo ijinet ar paper arc'hantek (eus 1880 d'an deiz hiziv), hag eñ an hini ar muiañ implijet. Gant ar paper gant halioù hag ar paper gant albumin e vez livioù hag arlivioù tommoc'h eget gant ar paper arc'hantek. Hennezh, ma ne vez ket tretet en un doare ispisial, a stumm ur skeudenn gwenn ha du warnañ.

An doareoù-ober evit al livioù

Adalek an XIXvet kantved e klasker gouzout penaos lakaet livioù el luc'hskeudennoù : e-pad pell e oa bet implijet doareoù-ober a yae hebiou d'ar gudenn, dre ober gant luc'hskeudennoù gwenn ha du livet gant gouach pe gant liv dre eoul. Doareoù-ober *dre bigmantoù* a vez graet eus an teknikoù kentañ d'ober luc'hskeudennoù gant livioù, rak pigmantoù naturel pe artifiel a veze lakaet e-barzh ar gelatin. Arlivioù soutil a veze gant ar skeudennoù graet er mod-se, met ne oa ket gwir livioù anezho.

Adalek 1907 e oa bet lakaet ar plakennoù Aotokrom er c'henwerzh gant ar baotred Lumière. Ret e vo gortoz fin ar bloavezhioù 1930 evit ma vo gwerzhet ar filmoù kentañ gant livioù, graet evit ar sinema da gentañ, ha lakaet diouzh al luc'hskeudennerezh da c'houde.

Ouzhpenn pemp bloavezh ha tregont e vo ret gortoz c'hoazh a-raok ma teuo al luc'hskeudennoù gant livioù un dra gustum e-touez an amatourien. Gant an doare-ober *Kodacolor*, bet skignet a-vras e-kerzh ar bloavezhioù 1950, e vo paeet evit tretañ ar film ha tennañ al luc'hskeudennoù war un dro.

Al luc'hskeudenniñ niverel

En 1982 e voe lakaet ar benveg luc'hskeudenniñ niverel kentañ er c'henwerzh gant ar merk *Sony*. E fin an XXvet kantved en em dro al luc'hskeudennerezh ouzh an deknologiezh niverel a c'hall treiñ ur skeudenn en un heuliad poentoù, pe *pikseloù*. Kemeret eo plas ar filmoù kizidikaet ouzh ar gouloù gant kaptorioù elektronek.

Tregont vloaz diwezhatoc'h eo aet an deknologiezh war-raok buan-ha-buan. Gant ar binvioù luc'hskeudenniñ, met ivez gant ar pellgomzerioù-godell, e c'hall bremañ an amatourien kaout skeudennoù kalz spisoc'h, ha stokañ kalz muioc'h anezho, eget na veze graet gant ar binvioù niverel kentañ. Hiziv an deiz ne oar ket ken ar re yaouankañ ez eus eus al luc'hskeudennerezh arc'hantek. Pleustret e vez c'hoazh gant tud zo, koulskoude, met en arvar e seblant bezañ pelloc'h.

Geriaouegig teknikel

Ambrotip : negativ dre gollodion war ur blakenn wer, en ur skouerenn hepken. Pa vez lakaet dirak ur foñs teñval e vez gwelet evel ur skeudenn bozitivek.

Kalotip : negativ e paper kizidikaet ouzh ar gouloù gant nitrat arc'hant hag iodidenn galiom. War baper dre halioù e veze tennet ar skeudennoù bet diwar ur c'halotip.

Kartenn-gabined ha kartenn-vizit : luc'hskeudenn staget war gartoñs, peurliesañ ur poltred 16,5 x 11 cm pe 9 x 6 cm

Aotokrom : skeudenn bozitivek war ur blakenn wer, gant livioù, savet diwar bleud avaloù-douar livet. Sellet e veze outi gant ur benveg, pe dre vannañ anezhi.

Dagerreotip : skeudenn ha na oa nemet ur skouerenn anezhi, graet war ur blakenn gouevr goloet gant ur gwiskad tanav a arc'hant a roe dezhi neuz ur melezour. Ret eo oa diskouez anezhi e-barzh ur skrin evit gwareziñ ar skeudenn diouzh an oksiderez.

Paper dre c'helatin hag arc'hant : skeudenn war baper goloet gant ul livrizhenn c'helatin enni halioù arc'hant kizidik ouzh ar gouloù.

Paper dre halioù : gantañ e oa bet graet al luc'hskeudennoù kentañ war baper, bet o lakaat stok-ouzh-stok ar paper ha negativoù war baper, diwar efed ar gouloù war an halioù metalek hepmuiken. Kemeret eo bet e blas gant ar paper dre albumin.

Ferrotip : luc'hskeudenn en ur skouerenn hepken, war houarn goloet a wernis du hag induet a gollodion, un teknik marc'had-mat.

Negativ dre gollodion : negativ war gwer induet a gollodion, un danvez gludek hag a beg outañ an halioù arc'hant kizidik ouzh ar gouloù.

Negativ dre c'helatin hag arc'hant war ur blakenn wer : kemeret he deus plas ar c'hollodion, dek gwech kizididoc'h ouzh ar gouloù eo. Ul livrizhenn eo, enni gelatin ha halioù arc'hant kizidik ouzh ar gouloù, fardet gant ar greanterezh adalek 1871.

Paper dre albumin : skeudenn war baper induet a albumin holenet ha kizidikaet war-bouez un dileizhenn nitrat arc'hant. Ur wech lakaet a-stok ouzh an negativ, e teu ar skeudenn war wel diwar efed ar gouloù hepmuiken, hep ma vefe ezhomm diskuliañ anezhi en un doare kimiek. Kemeret eo bet e blas gant ar skeudennoù diwar filmoù dre c'helatin hag arc'hant.

Luc'hskeudennerzh : teknik evit stummañ skeudennoù dre efed ar gouloù

Paper dre c'hlaou : paper induet gant ur gwiskad gelatin bikromatet, gant ur pigmant ouzhpenn, duad glaou peurliesañ. Kavet mat e veze evit taolenniñ oberennoù arz, rak skeudennoù spis a roe, ha na vezent ket distreset gant an amzer.

Paper dre c'hom bikromatet : gom arabek a zo e-lec'h ar gelatin. Evel-se e c'halled labourat gant an dorn war an derezioù sklêrijenn. Sot e oa al luc'hskeudennerien piktorialourien gant ar paper-se.

Negativ dre c'helatin hag arc'hant war ur film : negativ war ur film plastik, e nitrat keluloz eus 1888 d'ar bloavezhioù 1950, en aketat keluloz adalek 1935, e poliester diwar 1955.

Al luc'hskeudennerezh e Breizh : un istor anavezet fall...

An darn vrasañ eus istor al luc'hskeudennerezh e Breizh a chom da skrivañ : dielloù diglok, dalc'hadoù titouret evit un darn hepken, dastumadoù ha n'int ket bet kavet c'hoazh, re all aet da goll da viken, luc'hskeudennerien ha n'ouzer netra diwar o fenn... Gant ar mankoù-se e tamweler e oa eus al luc'hskeudennerezh, pa ziskouez hon dastumadoù e oa skeudennoù puilh-kenañ produet a-vil-vern.

Abred a-walc'h e oa erruet al luc'hskeudennerezh e Breizh, ha mont a reas war-raok a-frapadoù betek tizhout un niver bras-bras a atalieroù kerkent hag ar bloavezhioù 1890-1900.

Sikouret e vioc'h gant an nebeud titouroù, sifroù ha deziadoù da ober anaoudegezh gant istor an atalieroù luc'hskeudenniñ e Breizh, ha pa vefe c'hoazh un istor diglok...

1840 – 1914 : Ar studioioù o tiazazañ

Eus an dagerreotiperien d'al luc'hskeudennerien

Prenet e oa bet doare-ober Daguerre gant Stad Frañs e 1839. Adalek 1840 e voe diazezet atalieroù dagerreotipiezh e Breizh, e Brest hag e Naoned da gentañ, hag e Roazhon un nebeud bloavezhioù diwezhatoc'h. Un ugent bennak anezho a oa er rannvro a-bezh etre 1840 et 1855.

Ar poltreoù gant dagerreotipoù, anezho traoù miret evit ar vourc'hizien en o aez, o doa graet d'an atalieroù paotat er c'hêrioù pa oa niverus a-walc'h an danvez-klianted enno.

E kêr pe war ar maez : da bep hini e luc'hskeudenner

E fin ar bloavezhioù 1850, pa oa an dagerreotipiezh war-nes bezañ diskaret gant al luc'hskeudennerezh, e oa en e uhelañ an niver a atalieroù luc'hskeudenniñ nevez a veze staliet e Breizh a-bezh. Etre 1860 ha 1880 e oa bet renablet 163 a atalieroù luc'hskeudenniñ, kentoc'h er c'hêrioù bras bepred, met n'eo ket enno hepken. Ar maread emled-se a glot gant diorroadur al luc'hskeudennoù-kartennoù-bizit. Gwelloc'h marc'had e oa ar re-se, ha dre se e c'hallent dedennañ muioc'h-mui a dud.

Etre 1890 ha 1914 e chom atalieroù e kêr, met er bourkoù bras hag er c'hêriadennoù e tiazaz al luc'hskeudennerien ivez. E-pad an ugent bloavezh-se e oa deuet cheñchamantoù bras e pleustr al luc'hskeudennerezh a-vicher, hag un diforc'h brasoc'h-bras a oa etre an atalieroù e kêr, cheuc'hoc'h alies, hag an atalieroù bihan war ar maez. E-doug ar bloavezhioù-se eo ivez e oa aet al luc'hskeudennerezh e-barzh an holl diegezhioù, koulz lavaret, hag e oa deuet da vezañ, gant ar poltreoù, ul lodenn eus istor ar familhoù.

Atalieroù sof-kont !

E-pad ar maread 1920-1930 e oa puilhoc'h-puilh an atalieroù diazezet e Breizh a-bezh, kalz muioc'h eget er maread a-raok. Er c'humunioù bihan, hag er c'humunioù bihan-bihan zoken, e vezent kavet muioc'h-mui, gant atalieroù luc'hskeudenniñ a-leizh war dachennoù bihan-kaer a-wechoù : da skouer, etre 1920 ha 1930, e Felger, e oa un ugent studio bennak war-hed 15 km ! Al luc'hskeudennerien a-ziwar ar maez-se a laboure war dachennoù bihan : an div pe an teir c'humun dostañ hepken, peurliesañ.

E fin ar bloavezhioù 1930 e voe krouet ivez aozadurioù micherel.

Ar c'hevredigezhioù luc'hskeudennerezh e Breizh

Savet e oa bet kevredigezh luc'hskeudennerezh Naoned e 1881 ha hini Roazhon e 1890. Ha pa voe krouet Kevredigezh luc'hskeudennerezh Frañs e 1853 war un dro gant an implij nevez eus an negativoù kentañ war wer gant kollodion, e voe krouet kevredigezhioù un tamm e pep lec'h e Frañs da-heul ar greanterezh luc'hskeudenniñ a oa krog da gemer lañs. Gant ar plakennoù gwer gant gelatin-bromidenn arc'hant a veze skignet muioc'h-mui e c'halle an dud, diwar neuze, tapout poltredoù prim.

Adalek an deroù o deus klasket ar c'hevredigezhioù luc'hskeudennerezh, da gentañ-penn, reiñ lañs d'al luc'hskeudenniñ e-touez an amatourien : aozañ a raent prezegennoù, baleadennoù, kentelioù, diskouezadegoù ha kenstrivadegoù.

E 1892 e voe dalc'het ar c'hentañ diskouezadeg luc'hskeudennoù etrebroadel ha krouet unvaniezh Bro-Frañs ar c'hevredigezhioù luc'hskeudennerezh.

Luc'hskeudennerien war vale

Etre ar c'hêrioù hag ar maezioù e oa un trede rummad luc'hskeudennerien o kantreal er vro, hervez ar glianted hag ar reolennoù melestradurel : al luc'hskeudennerien war vale. Renablet e oant e *listennoù ar gantreerien hag ar jipsianed* savet gant ar vaered pe ar gomiserien-bolis. Beajiñ a raent o-unan-penn pe gant o familh, hag alies e pleustrent un eil micher, o werzhañ bitrakoù pe madigoù da astenn o gopr. Dizanavezet eo roll al luc'hskeudennerien war vale-se, ha sur a-walc'h eo bet dambrizet. Ur plas dioutañ e-unan o doa er vicher-se : labourat a raent evit tud paour ha na zarempredent ket an atalieroù staliet e tiez, ha pa vefe ar re-se en ardremez.

En atalier paouezadenniñ...

E bed an atalieroù luc'hskeudenniñ e veze kavet rummadoù urzhiet diouzh skouer ar gevredigezh hec'h-unan. An aergelc'h en un atalier e kêr neuze ne oa ket tre evel ar pezh a gaved en unan all war ar maez. Daoust ma seblante an atalieroù bezañ disheñvel an eil re diouzh ar re all e veze adkavet traoù zo e pep lec'h avat. Da gentañ e oa ret kaout

sklêrijenn naturel diwar-laez dre ur werenneg, gallout a raed disteraat ar gouloù-se gant lienaj, diouzh ar mareoù eus an devezh ha diouzh tres an amzer. Goude-se un daolenn er foñs, arrebeuri ha bitrakoù mod bourc'hiz, heñvel a-walc'h ouzh kinkladurioù c'hoariva, abalamour d'ar skeudennoù da seblantout bezañ donoc'h, hag evit ober d'an dud en em zalc'her e doareoù a bep seurt ha, dreist-holl, diskouez anezho war o zu gwellañ e-keñver o renk er gevredigezh.

Adsavet eo bet an atalier-mañ diwar skeudennoù un atalier eus ar bloaz 1904, hini Amédée Fleury a oa luc'hskeudenner e Loezherieg (Il-ha-Gwilen).

Eus penn kentañ an 20^{vet} kantved eo an daolenn-foñs, dont a ra eus atalier Anne Catherine a oa luc'hskeudennerez e Redon (Il-ha-Gwilen). Ul livadur gant peg eo, ar pezh a veze implijet peurvuiañ gant al livourien kinkladurioù c'hoariva.

Ur mor a skeudennoù

En dastumadoù luc'hskeudennoù a zo e Mirdi breizh e teu tri zem war wel ; gallout a rit ober anaoudegezh ganto dre un dibab 350 luc'hskeudenn pe dost :

- 1-Skeudennoù keleier, anezho testoù eus an istor
- 2-1001 doare tres ar vro
- 3-Ar vuhez pemdez dre lagad ar benveg

E-barzh ar sal-mañ e c'hallit ivez dibab, diouzh an danvezioù a blij deoc'h, bannañ ouzhpenn 1 300 skeudenn.

Evit echuiñ e c'hall ar re a zo sot gant al luc'hskeudennoù sellet ouzh 16 000 kliched e-barzh an diaz titouroù a c'haller mont ennañ dre an urzhiataerioù.

Kemerit plijadur gant ho troiad amañ !

1-Skeudennoù keleier, anezho testoù eus an istor

Ken ledan ha ken lies eo an dachenn-se, ken eo ur gwir glaoustre, koulz lavaret, ober un dra bennak war dem an istor e-barzh an dastumadoù luc'hskeudennoù a zo e Mirdi Breizh. Eus an Istor meur betek an Istor bihan a sell ouzh al lec'h-mañ-lec'h, ar mareoù tremenet a zo bet paket gant sell al luc'hskeudenner a chom an eñvor anezho en deiz a hiziv dindan warez Mirdi Breizh.

Dre an dalc'hadoù luc'hskeudennoù a zo er mirdi e weler, e-keñver an Istor, an doareoù teuliaouiñ ha kelaouiñ a gaver muioc'h-mui adalek fin an XIXvet kantved, war un dro gant emdroadur an embann hag ar c'hazetennerzh.

Gant al luc'hskeudennoù Istor e kaver neuze testenioù war-eeun hag a ziskouez an darvoudoù a zo warno en un doare fetis. Reiñ a reont da welet darvoudoù hag a zo chomet alies er memor boutin, lakaat a reont anezho da vezañ gwir e speredoù an dud. Gouzout peseurt penn a oa gant un den brudet bennak, gwelet pelec'h e oa degouezhet an darvoud-mañ-darvoud, kement-se a c'haller ober gant al luc'hskeudennoù Istor a zedenn ac'hanomp pa'z eo gouest da lakaat an amzer dremenet da vezañ "bev adarre"...

An degemer gant ar Vretoned

Abaoe ar mare ma oa bet Napoléon III betek Breizh (1858), e vez tapet, gant tud ar vro, luc'hskeudennoù eus an holl veajoù ofisiel hag a zo anezho darvoudoù istorel. Ar gouelioù a vez o ren neuze er c'hêrioù fichet a-ratozh-kaer gant bolzioù-enor ha bannieligoù liesliv. Pa zeu Prezidant ar Republik e vez ur mell emgav republikan lec'h ma vez bodet druilhadoù tud kurius hag a vez o klask spurmantiñ e benn. Abaoe ma'z eus eus ar c'hlichedoù prim e c'haller tapout ur poltred a-dost eus penn ar Stad hag eñ o splujañ en ur gwir vor a dud, ha delc'her ur roud eus e neuz bep ma vez o fiñval.

Prezidant ar républik

Da-geñver troiad Félix Faure eus an eil penn d'egile eus Breizh, etre an 3 hag ar 15 a viz Eost 1896, ec'h eas ambrougadeg ar Prezidant a gêr da gêr, koulz re vras ha re vihan. Un arsav a bouez a voe e Roazhon. Eno e voe aozet an abadennoù brasañ, gant « Bevet ar Republik » a-gleiz hag a-zehou. Er bloavezh-se e voe profet meur a luc'hskeudenn bet tapet gant amatourien ha tud a vicher d'ar mirdi kement ha delc'her soñj eus an darvoud.

Kanod an Impalaer (Napoleon III)

Pa oa bet Napoléon III oc'h ober un dro e Brest eus an 9 d'an 12 a viz Eost 1858, e reas Alfred Bernier un albom ennañ 23 zennadenn diwar negativoù dre gollodion gleb. Strobet e voent en ur portfolio a voe prenet e 2001 gant Mirdi Breizh.

Al luc'hskeudennerzh, test eus an Afer

D'ar 1^{añ} a viz Gouere 1899 e tilestras ar c'habiten Alfred Dreyfus e Kiberen (Mor-Bihan) : war-lerc'h pemp bloavezh kalet tremenet er galeoù edo war-nes talañ ouzh un eil prosez, e Roazhon.

En em gavout a reas e Roazhon kazetennerien deuet eus pep lec'h er bed hag al luc'hskeudennerien-kelaouerien gentañ d'o heul. Prosez azgwelet ar c'habiten Dreyfus zo unan eus an darvoudoù politikel kentañ a zo bet dezrevellet dre luc'hskeudennoù. Bantet e veze lagadoù al luc'hskeudennerzioù etrezek Dreyfus pe ar varnerien p'edont oc'h en em gavout, pe c'hoazh etrezek an dud en em vode e porzh al lise pa veze ehanoù e-kerzh an dalc'hoù.

Dalc'het ez eus bet ouzhpenn 450 luc'hskeudenn en-dro d'ar prosez-se e dastumadoù ar mirdi.

Skeudennoù ha tudennoù

Kerkent ma voed krog gant al luc'hskeudennerezh e voe troet kalz al luc'hskeudennerien da dennañ poltreoù tud.

Betek-henn ne oa nemet an dud pinvidik a c'halle lakaat ober o foltred gant ul livour. E 1860 e oa bet ijinet ar foto-kartennoù ; diwar neuze e voe digoret atalieroù luc'hskeudenniñ a-leizh hag a rae war-dro tennañ poltreoù tud dreist-holl.

Heñvel eo an traoù evit a sell ouzh ar poltreoù ofisiel ha Napoleon III eo a voe e-touez ar re gentañ a gomprenas pegen pouezus e oa ar media-se. Soudarded, politikourien, lenneien, arzourien a gemeras skouer diwarnañ hag int neuze d'implijout ar poltreoù ofisiel e-giz un arouez eus o statud er gevredigezh.

An diskouezadegoù arz ha greanterezh

Muioc'h-mui a ziskouezadegoù a voe aozet en eil hanterenn an XIX^{vet} kantved. Savet e vezent gant ar soñj da grouiñ « un diskouezadeg foran bloaziek eus ar pezh a vez produet gant ar greanterezhrezh gall » abalamour da vroudañ an heligentañ etre an embregerien.

E 1854 e oa bet dalc'het ar c'hentañ diskouezadeg rannvro. Pevar luc'hskeudenner a gemeras perzh enni dija...

E Mirdi Breizh ez eus bet miret ur gelaouadenn gant Désiré Fenaut diwar-benn diskouezadeg 1887 (savadurioù, salioù, trowardroioù). Unan eus e glichedoù zo dedennus-kaer, warnañ emañ al luc'hskeudennoù a oa diskouezet : en antre ar pavilhon eo goloet ar speurennoù gant klichedoù ar Roazhoniz Le Michel, Bailly, ha re all c'hoazh.

Luc'hskeudennoù brezelioù

Lod Breizh n'eo ket bet heñvel bep taol en holl vrezelioù ; gwelet a reer an diforc'h-se gant al luc'hskeudennoù a zo er mirdi.

Er Brezel Kentañ eo ar baotred kaset d'an talbenn a c'houzañvas kalz, en gwelet a reer dre an toullad skeudennoù – ha n'int ket stank – a oa bet tapet en trañcheoù gant luc'hskeudennerien a vicher. Tennet e veze

an darn vrasañ eus al luc'hskeudennoù avat pa veze ar soudarded e koñje, ar pezh a zegase un tamm mat a labour d'an atalieroù diwar ar maez. Gant ar c'hlichedoù graet en ospitalioù an arme e weler ivez ar mareoù diskuizhañ ha pareañ a-dreñv an talbenn.

War-lerc'h an Eil Brezel Bed ez eus chomet skeudennoù taer ha kriz tapet gant amatourien pe gant tud a vicher : Okupasion, bombezadegoù, Dieubidigezh, ar bernioù korfoù marv a voe dizoloet... zo roudoù eus ar mareoù-se a chomo e memor an dud.

2-1001 doare tres ar vro

Lakaat lec'hioù kaerañ ar vro e-barzh ar voest

Adalek ar bloavezhioù 1870-1880, ar mare ma voe krog Mirdi Breizh da sevel dastumadoù luc'hskeudennoù, emañ ar gweledvaoù e-touez an temoù a gaver an aliesañ.

Meur a luc'hskeudenner a bouez war dachenn ar gweledvaoù er mareoù kentañ a oa livourien, diwar-se e teue o mod da stummañ o skeudennoù, embann a raent splann o doa c'hoant da zezrevellañ an doareoù sklêrijenniñ ha kouchañ a veze gant taolenoù ar vistri-livourien veur a-fet gweledvaoù.

Abalamour ma oa aet an teknikoù war-raok e c'hallas al luc'hskeudennerien labourat muioc'h-mui er-maez adalek fin an XIX^{vet} kantved. Kavout a raent e Breizh lec'hioù kaer a-leizh d'ober danvez skeudennoù. Stankoc'h eo ar c'hlichedoù eus an arvor hag e aodoù troc'h-didroc'h, an traezhennoù gwenn-kann, ar porzhioù-mor dibar, e-barzh dastumadoù Mirdi Breizh, met daoust da se e kaver ivez skeudennoù eus diabarzh al ledenez, koulz ar maezioù hag ar c'hêrioù.

Hiziv an deiz e vez ken dedennet al luc'hskeudennerien bepred gant ar gweledvaoù. Gant an arzourien a gaver o oberennoù e dastumadoù ar mirdi e vez savet gwir "daolenoù luc'hskeudennerezh" par d'ar re a veze savet gant o diagentourien brudet.

Poltrud Mari C'hlaziou

En dastumadoù luc'hskeudennoù a zo e Mirdi Breizh e weler penaos e plij d'al luc'hskeudennerien mont ha dont eus ur penn eus Breizh d'egile ha tapout klichedoù eus al lec'hioù diwar ar maez.

Evit an neb a felle dezhañ, e mareoù kentañ al luc'hskeudennerezh, ober anaoudegezh gant Breizh an argoad dre lagad ur benveg da dennañ poltredoù, e oa evel beajiñ en ur vro estren. Meurvein, tourioù-iliz ha manerioù a yae d'ober danvez dibar ha padus al labourioù kaset da benn gant al luc'hskeudennerien gentañ.

160 vloaz war-lerc'h ez eo adarre ar perzhioù gouez eus Breizh an argoad a vez roet ton dezho, en ur mod nevesoc'h avat, dre lagad al luc'hskeudennerien a vremañ.

Luc'hskeudenniñ al labourioù meur

E-keñver an arz, n'eer ket da dapout luc'hskeudennoù eus savadurioù meur evel ma reer evit al lec'hioù naturel. Peurvuañ e vez klasket aze ober ul labour teuliaouiñ kentoc'h. Ne vez ket lakaet kaerder an traoù war wel kement, ne c'hoarier ket nemeur gant ar gouloù, gant an doare da gouchañ, klasket e vez kentoc'h mirout ur roud eus ar mod ma vez kempennet ur vro hag a rank mont diouzh ar cheñchamantoù bras a zegouezh er bed.

Peurliesañ e vez savet kelaouadennoù gant al luc'hskeudennerien war c'houlenn aozadurioù publik pe kenwerzh, kompagnunezhioù hent-houarn, embregerezhioù greanterezh pe labourioù foran, kumunioù...

Ur sell war ar c'hêrioù

Gant al luc'hskeudennoù tapet e fin an XIX^{vet} kantved er c'hêrioù e weler da gentañ-penn un testeni eus kresk bras ar re-se da-heul an dispac'h greantel.

Abred-tre e voe lakaet luc'hskeudennoù eus kêrioù e-barzh dastumadoù Mirdi Breizh, hag ar re gentañ a oa klichedoù eus Roazhon tapet e 1885. Dav eo gouzout avat e oa krog luc'hskeudennerien zo da foetañ bro e Breizh adalek 1850, c'hoant ganto alies da glask war-lerc'h an traoù digustum a yae d'ober ar "c'hlichedoù".

E-barzh dastumadoù ar mirdi ec'h adkaver kalz luc'hskeudennoù eus kêrioù a ziskouez deomp buhez pemdez an dud a zo o vevañ enno ; e-giz-se ez eus chomet un testeni a bouez hag a ya en tu all d'al luc'hskeudenneriez e-unan.

An arvor

Adalek mareoù kentañ al luc'hskeudenneriez eo dedennet-kaer al luc'hskeudennerien gant an arvor : sachet e veze o evezh gant ar porzhioù-mor kaer hag an aodoù gouez.

E penn kentañ an XX^{vet} kantved e teuas skeudennoù all war wel : ar c'hêrioù kouronkañ cheuc'h, nevez-krouet evit degemer vakañserien binvidik.

C'hoarvezout a reas ar c'hontrol en eil lodenn an XX^{vet} kantved : ezhomm o doa an dud a veze gwasket gant ar vuhez er c'hêrioù bras da cheñch endro ha da adkavout an natur.

A-viskoazh eo bet dedennet an dud gant ar mor hag ar bigi a ya warnañ : ingal ec'h adkaver skeudennoù eus bigi pesketa dre lien, regataoù, pe gwernioù a-leizh hag a ra gwir goadegi er porzhioù.

3-Ar vuhez pemdez dre lagad ar benveg Taolenniñ an traoù ordinal

Goude bezañ bet ur sujed evit al livourien hag an dreserien e oa aet ar Vretoned d'ober un danvez evit al luc'hskeudennerien : pa lavaror mat, dedennet e oant bet gant gwiskamantoù arallvro ha liesliv ar Vretoned. Brudet eo bet kalz an dilhad giz Breizh gant ar foto-kartennoù bizit, skignet e voent e-mesk an douristed evel ma voe skignet ar c'hartennoù-post un toullad dekvloaziadoù goude. Estreget an dilhad, lakaet par d'ur monumant evit Breizh, ne oa ket bet dedennet nemeur al luc'hskeudennerien gant ar vuhez pemdez ; dont a reas an traoù pemdez da vezañ, a-benn ar fin, danvezioù gouest da sachañ lagadoù al luc'hskeudennerioù war o zu adal m'en em stalias atalieroù da vat er rannvroioù, ha war ar maez dreist-holl.

Dre ar poltredoù dreist-holl ez eas bed ar skeudennoù tre e-barzh buhez prevez an dud ; da gentañ e oa al luc'hskeudennerien mirerien an dremmoù hag ar familhoù, goude-se e voent testoù eus buhez pemdez ar Vretoned, pe e vefe da-geñver ar gouelioù pe da-geñver al labourioù kalet. Enrollet o deus taolenoù eus ar vuhez ordinal hag ar jestroù a veze adc'hraet dibaouez a zeiz da zeiz, koulz el labour pe er gouelioù, evel-se o deus savet ur c'horpus skeudennoù hag a sellomp outo, kant vloaz war-lerc'h, evel ouzh traoù dreistordinal !

Taolenniñ al lidoù

Adalek ar bloavezhioù 1890 e c'hallas an holl koulz lavaret, ha pa ne oant ket pinvidik, lakaat tennañ o foltred ; diwar neuze ez eas al luc'hskeudennerzh da-heul an darvoudoù pouezus a zegouzhe e-kerzh buhez an den.

E-giz-se e veze tapet skeudennoù eus un toullad degouezhioù pouezus e buhez an den : ar vadeziant, ar pask kentañ, an eured, ar marv, hag ivez ar c'hoñje, poltred ar c'hlas er skol, poltred an unan. Deuet e oa al luc'hskeudennoù da vezañ an doare gwellañ da zegas brud war al lidoù pennañ-se hag a oa stag-mat ouzh ar relijion e Breizh betek ar bloavezhioù 1970 d'an nebeutañ. Ganto e veze lakaet doujañ d'al lidoù ha d'an hent a ranke pep den heuliañ evit tremen eus ar bugaleaj d'an oad gour, ar pezh a ziskoueze splann pouez ar familh a yae d'ober sichenn ar gevredigezh, koulz war ar maez hag er c'hêrioù.

Foarioù ha marc'hadoù

E-kreiz ar bourc'hioù hag ar c'hêrioù e oa eus ar marc'hadoù al lec'hioù ma veze graet eskemmoù, ma veze kontet ar gaoz. Evit al livourien ez ae ar boblañs a vordilhe enno d'ober un danvez a-feson dija, hag ar memes tra a voe ivez evit al luc'hskeudennerien. Ar marc'hadoù, evel al lidoù relijiel, a oa lec'hioù ma c'halle al luc'hskeudennerien tapout an engroezioù ; plijout a rae dezho tennañ melloù gwelioù a-bell war ar ru vras pe ar blasenn greiz, peadra da ziskouez pegen pouezus e oa an abadennoù ha pegen stank an dud. Tapet e veze war ar prim an dilhad, ar mod o doa an dud d'en em zalc'her, al loened, ar varc'hadourien hag ar pratikoù, evel-se e c'halle al luc'hskeudennerien ober skeudennoù bev-birvidik hag a laka an dud-se da vezañ tost ouzhimp.

Kement-se a voe santet mat gant an embannerien kartennoù-post, hag adkavout a reer an tem-se neuze en o embannadurioù.

Bec'h d'al labour !

Abred-kaer e oa bet dedennet al luc'hskeudennerien gant bed al labour : awenet e voent gant al oberoù er-maez evel al labourioù er parkeier, ar c'hannerezed pe an obererezhioù war ar marc'hadoù, ha kemend-all evit a selle ouzh ar genwerzhourien hag an artizaned. Evit bed ar greanterezh, diskouezet e veze ar vicherourien dre atalier, an ostilhoù stag ouzh o micher ganto en o c'hichen. Adalek ar bloavezhioù 1920 e voe graet ar c'helaouadennoù kentañ dre luc'hskeudennoù e-barzh an embregerezhioù. Mont a reont d'ober un testeni eus ar vodernelezh a oa o c'hoarvezout er mareoù-se : gant Raphaël Binet e voe luc'hskeudennet stalioù-labour, letioù, ospitalioù... hag a ziskouez deomp ur sell modern-tre war Vreizh. Test e oa bet al luc'hskeudennerien eus ur rannvro enni micherioù liesseurt stag ouzh o amzer.

Ar mareoù diduañ ha diskuizhañ

Er skeudennoù koshañ e veze diskouezet an dud en o aez oc'h en em ziduañ, peogwir e oa ganto amzer vak hag an ostilhoù evit luc'hskeudenniñ.

Goude-se e teuas al luc'hskeudennoù « ofisiel » a veze tapet da-geñver un darvoud dibar, ur genstrivadeg pe ur vodadeg kirri-nij...

En un doare disheñvel-mik e veze klasket dre ur bern skeudennoù diskouez ar gevredigezh hengounel e Breizh a veze santet e oa cheñchamantoù a bouez da zont enni.

N'eo nemet adalek ar bloavezhioù 1930, pe war-lerc'h ar brezel zoken, e voe skignet ar binvioù luc'hskeudenniñ e-mesk an dud vunut. Diwar neuze a-benn ar fin e c'hallas an holl tapout luc'hskeudennoù eus an diduamantoù en o familhoù pezh a garent...

Deoc'h da c'hoari !

Savet eo bet ar studio-mañ diwar skeudennoù eus atalier Amédée Fleury a oa luc'hskeudenner e Loezherieg (Il-ha-Gwilen). Ennañ oc'h pedet da lakaat tennañ ho poltred gwisket diouzh giz 1900, dirak ur c'hinkladur eus ar memes mare. Evit kalz a dud c'hoazh, e 1900, e oa graet al luc'hskeudennerezh evit an darvoudoù pouezus eus ar vuhez ; diwar-se en em zalc'hent en ur mod reut ha dic'hoarzh alies. N'ankouait ket an doare sirius-se a oa gant an dud da neuze ha klaskit eta ober dres evelto, ha pa vefec'h gant ar c'hoant c'hoarzhin sur a-walc'h.

Tennet e vo ho poltred gant Alain Amet, Solène Delacroix ha Pierre Tressos :

☞ d'ar Merc'her, Sadorn ha Sul, eus 14e da 18e.

☞ bemdez, d'ar memes eurioù, e-pad vakañsoù an Hollsent ha re Nedeleg.

Troidigezh : Ofis Publik ar Brezhoneg

Gweladennerourion ker,

Setu, echu eo ar weladenn e brezhoneg ganeoc'h!

Mard oc'h bet plijet gant an diskouezadeg-mañ, skrivit ur gerig deomp!
Goulennit gant an degemer ur feurmskrid ha leunit anezhañ e
brezhoneg!

Marplij ganeoc'h!

Araok mont kuit, lakait al levrig-se e-barzh e vouest dezhañ lec'hiet e
dibenn an diskouezadeg.

mard oc'h dedennet gant an droidigezh-mañ e c'hellit pellgargañ anezhi
war lec'hienn mirdi Breizh! Klikit war ar Gwenn ha du hag e teuio war-
wel ar bajenn penn da benn e brezhoneg!

Kenavo deoc'h ha betek an distro e mirdi Breizh!